

НАЗВИ НАЙДАВНІШИХ ПОСЕЛЕНЬ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Серед назв географічних об'єктів найбільший інтерес у людей завжди викликали назви населених пунктів, інакше ойконіми, бо саме з ними споконвіків була пов'язана їх діяльність. Цей факт спричинився до того, що найчастіше в історичних пам'ятках фіксуються власне назви поселень, які: 1) здавна виконували роль адміністративних центрів різних племінних угруповань; 2) були об'єктами міжособних суперечок; 3) їх часто дарували, давали на певний час під заставу, продавали і т.п. Кількість населених пунктів на певній території найкраще ілюструє ступінь її заселеності. Сьогодні, в зв'язку з різким похваленням інтересу до краєзнавства, назви населених пунктів становлять виняткову зацікавленість як у жителів окремого регіону, так і краю та держави в цілому, оскільки саме вони є важливим джерелом для вивчення давньої історії, географії та мови певного народу.

Тернопільщина — одна з найдавніше і найщільніше заселених регіонів України. Тут репрезентується архаїчна і різноманітна в словотвірному й етимологічному відношенні ойконімія. У той же час назви поселень цього краю досі не були об'єктом спеціального монографічного дослідження українськими вченими. Під поняттям Тернопільщина ми розуміємо територію сучасної Тернопільської області, хоча до 1941 р. вона обіймала дещо іншу територію: сюди не входили райони Кременецький, Ланівецький і Шумський, але, натомість, до неї належали Бродівський, Золочівський, Кам'яно-Струмилівський, Перемишлянський і Радехівський повіти, які після війни відійшли до Львівської області.

Першу спробу цілісного вивчення назв осель Тернопілля станом на 1939 р. здійснив польський мовознавець Ян Залеський (за інформацією професора з Польщі М. Лесіва), уродженець м.Монастирська Тернопільської області). У 1987 р., уже після смерті автора, вийшла друком у Вроцлаві його книжка "Місцеві назви Тернопільщини"⁽¹⁰⁾, яка, на жаль, залишилася не повністю завершеною: при багатьох назвах осель не подано дати їх першофіксацій в історичних джерелах, не визначено етимології багатьох ойконімів, а запропоновані тут пояснення походження цілого ряду назв населених пунктів досліджуваного регіону є непереконливими й такими, що не витримали випробування часом.

У топонімії Тернопільщини засвідчені давні та новітні структурно-словотвірні моделі назв поселень на **-*jb(-*je)**, **-ичі** (<*-itji), **-гни**, **-ів**(<-ов), **-ин**, **-івці** (<-овци), **-инці** (<-инци). **-иця**, **-ськ**, **-ець**, **-и/-і**, **-івка** (<-овка} та ін. Названі моделі найменувань поселень виникали й формувалися в різні історичні періоди, а їх продуктивність завжди була неоднаковою.

Вік тієї чи іншої ойконімії моделі, як і окремого топоніма, прийнято було визначати за часом її фіксації в писемних пам'ятках, однак дата першого засвідчення назви населеного пункту в історичному документі практично ніколи не означає часу його заснування. Назва ' поселення в давні часи могла бути зафіксована в літописі щонайраніше через 50-100 чи навіть ' більше років від часу його заснування, тобто від тоді, коли воно ставало важливим оборонним ¹ чи адміністративним центром. Навіть коли в документах і трапляються записи про заснування ' того чи іншого населеного пункту, то таку інформацію писемної пам'ятки не слід кваліфікувати як справжнє повідомлення про реальне заснування цілком нового поселення. '

Найчастіше такі записи з'являються в історичних джерелах через 100-200 чи більше років після перших уже засвідчень тих самих поселень. Повідомлення про заснування нових сіл у переважній більшості випадків означають відновлення цих поселень після їх спустошення, а в окремих випадках — про заснування на їх базі містечок. Саме тому вік конкретного топоніма дослідники нерідко визначають не за його першою фіксацією в документі, а на основі структурно-словотвірної будови, назво-твірної форманта, характеру твірної основи тощо.

Найдавнішими серед архаїчних моделей ойконімів Тернопільщини однозначно вважаються деривати на *-*jb* (*-*je, -*ja*), оскільки ця модель ви-никла ще в праслов'янській період і засвідчена в топонімії більшості країн Славії. В топонімії Тернопільщини вона репрезентується назвами сучасних і колишніх міст **Теребовль** (тепер Теребовля), **Бучач**, **Збараж** (давніше Збираж), **Більче**, **Кривче** та ін. Формант *-*jb*, на думку багатьох ономастів, утворював назви поселень до кінця XII - поч. XIII ст. (4, 39-41). Давніми є також назви населених пунктів на *-ичі*, *-ани*, *-ськ*, *-івці*, *-инці*, *-и/-і* та под. Серед названих множинних формацій найдавнішими, без сумніву, є ойконіми на *-ичі*, що здатні були в давній період відображати посесивно-патронімічні чи родові відносини та репрезентувати дворичну систему заселення певних територій. В топонімії Тернопільщини ця модель представлена назвами Домаморичі (тепер частіше Домаморич) і **Ярославичі**.

Хоча найдавнішими за походженням в ойконімії Тернопільщини, як було відзначено вище, є назви поселень на *-*jb*, все ж писемні пам'ятки, передусім літописи княжого періоду, фіксують ойконіми не тільки цієї, а й інших моделей. Враховуючи саме цей факт, аналіз назв поселень визначеного регіону розпочнемо з найдавніше засвідчених у літописах назв поселень.

За часом фіксації досліджувані нами ойконіми розміщуються в такому порядку:

Теребовль (1097 р.), Микулин (1144 р.), Шумськ (1149 р.), Збираж (1216р.), Крем'янець (1226 р.), Стіжок (1261 р.) та ін.

Теребовль (тепер Теребовля) — одне з найдавніших поселень не лише Тернопільщини, але й усієї Галичини, в минулому центр Теребовельського князівства. Знаходиться над р.Гнізна (л. Серета, Л.Дністра). Назва його уперше засвідчена в Лаврентіївському літописі під 1097 рраздаялі Всеволодь городі ...Перемьшль Володареві, *Теребовль* ...Василкови (ПСРЛ I, 257); поїде король ко *Теребовлю* й взя *Теребовль* (1211 ПСРЛ II, 749); воева Стефан *Тириболь* (!) ... пожегоша й многа блага от града взяша (1498 СМЛ, 33). Час заснування цього населеного пункту сягає, напевно, щонайменше кінця або навіть середини першого тисячоліття нової ери, бо коли уперше в писемних пам'ятках згадується Теребовль, то він уже був столицею удільного князівства із добре укріпленим замком.

Важливим є той факт, що документи XI-XIV ст. послідовно фіксують назву цього міста тільки у формі чоловічого роду й українському озвученні — з повноголоссям *-ере-* в основі, а в документах наступних XV-XVII ст. цей варіант ойконіма теж є домінуючим: вьїнде ... Володимирі кь *Теребовлю* (1144 ПСРЛ I Лавр.,311); Леетько не узя Галича...постошиль около *Теребовля* (1214 ПСРЛ II Ил., 749); подь *Теребовльми* (XVI ст. ЕС, 157). З XV ст. окремі польськомовні документи починають фіксувати цю назву без повноголосся у польському озвученні, до того ж у формі жіночого, а не чоловічого роду і з носовим приголосним *-м-* в основі: *Trebowlą* (1418 Proch., 39), *Trembowlą* (1461 AGZ VI, 64; 1565 Ж I, 115), *Терембовля* (1680 ЕС, 157), *Трембовля* (1882 Шем., 188). Характерно, що прикметник, утворений від назви поселення, подається в тих же шематизмах в україномовній формі з повноголоссям — *теребовельський* (1882 Шем., 188).

Заміна форми ойконіма чоловічого роду формою жіночого та поява в ній вставного *-м-*, що спостерігається в 2-ій пол. XVII ст. (*Теребовль* > *Теребовля* > *Терембовля* > *Трембовля*), спричинена, вважаємо: а) затемненням мотивованості цієї назви, б) зміною на короткий час статусу поселення: місто > село, пол. *wies* (ж. р.) (звідси *Теребовля* асоціювалася з означенням вона); в) наслідком народноетимологічного зближення цього ойконіма з польською загальною назвою *trebacz* — "трубач" та ін.

У сучасних українських та російських академічних виданнях (ЕС, 157; Нер., 168; Ник., 415; Фасм. IV, 45) ойконім Теребовль одностайно виводиться від давньоруського (тобто давньоукраїнського) апелятива *теребити*, *тереблю* "розчищати" (Срезн. III, 950). Одначе в

запропонованій етимології ойконіма враховано лише звукову схожість коренів — власної назви і апелятива *теребити*, але не взято до уваги: а) відсутність у всій Слов'янщині назв населених пунктів, утворених від дієслів; б) словотвірне значення аналізованої форми ойконіма;

в) наявність інших ойконімів з компонентом *-овль* (Радовль, Судовль), у яких основи не пов'язані з жодними дієсловами та ін. Відчуваючи, мабуть, непереконаливість утворення ойконіма Теребовль від апелятива *теребити*, В.Нерознак допускає також, що назва цього поселення, можливо, виникла від "проміжної топооснови *Теребов-* (*тереб-*) і суфікса присвійності *-*jb* з пізнішим розвитком його в *-ль*" (Нер., 168). Автор, на жаль, не розкриває змісту поняття "проміжна топооснова, що утворюється від дієслівного кореня *те-реб-*".

Встановити наукову етимологію цього ойконіма вперше спробували здійснити ще в 30-х роках нашого століття учені Галичини Я.Галічер і Я.Рудницький. Перший писав, що ойконім *Теребовль* є посесивною назвою, яка означає "власність Теребова, сина Тереба" і неї треба пов'язувати його з дієсловом *теребити* - "корчувати ліс, яким оточений Теребовлянський замок" [7, 255]. У цій догадці вчений правильно вказав на зв'язок назви поселення з антропонімом Теребов, але нічого не сказав, яким чином від цього імені було утворено назву поселення Теребовль та яке словотвірне значення виражав цей дериват. Я.Рудницький також припускав, що Теребовля — це відантропонімне утворення з суф. *-ов*, розширене нейтрально-структурним формантом *-л-я*" [8, 140]². Отже, оба дослідники вважали, що назва Теребовль первісно виражала присвійність. Справді, це посесивна назва, але утворена не за допомогою суф. *-ов* і нейтрально-структурного елемента *-ль*, як писав Я.Рудницький, а виникла шляхом додавання архаїчного спільнослов'янського форманта *-*jb*, який використовувався в топонімі Славії до XII - поч. XIII ст. для вираження приналежності. Компонент *-ов*, що простежується з основи ойконіма, не є суфіксом і він не брав участі в словотворі ойконіма: у буквосополученні *-ов* голосний *-о-* є інтерфіксом, а *-в-* — початковою приголосною постпозитивного компонента *-о-в(ит)* з композитного імені *Теребовить, тобто *-в-* належить до кореня, а не суфікса. Отже, твірною основою ойконіма *Теребовль* є антропонім *Теребовь* (Вес., 316), який виник у результаті усичення давньослов'янського (давньоукраїнського) композитного імені **Теребовить*, пор. пол., чес. *Trzebowit* (SSNO V, 480), *Trebovit*, *Trebivit* (Sv., 89). Компонент *Тереб-* /*Treb-* часто вживався в композитних іменах у препозиції, пор. *Требемьсьль*, *Требемирь*, *Требелавь* (Мор., 194), *Trebihost*, *Tizebiebor* (Sv., 89), продуктивним у композитних іменах був також компонент *-вит*, пор. *Браневить*, *Витомирь* (Гинк., 457), *Dobrovit*, *Hostivit* (Sv., 91).

Гіпокористики, що виникли шляхом усичення фінальної частини постпозитивного компонента композитних імен, є типовим явищем у сло-в'янських мовах, див. Будим (<Будимирь), Гудим (<Гудимирь), Радим (<Радимирь) і т. п., див. Мор. 29, 66, 162.

Ім'я **Теребовить*/ **Требовить* виникло внаслідок поєднання двох основ: *Тереб-*<*тереб-* — "очищати; тягти, нести щось; видиратися кудись нагору" (СУМ X, 84) або **треб/ treb* — "бути бажаним, потрібним, угодним" (Sv. 89) і *-вит /-vit* — "витапи, жити; перемога;

користь" (Sv., 89, 91). Можливо, первісне значення імені **Т(е)ребовить* — "той, що стверджує життя, перемогу" або "потрібний життю".

Таким чином, ойконім Теребовль (тепер Теребовля) походить від антропоніма Теребовь (Вес., 316) і архаїчного суфікса *-*jb* зі значенням приналежності, присвійності. В результаті приєднання названого суфікса до фінального губного приголосного основи імені *-в*, після останнього, за законами давньоукраїнської мови, з'явився м'який приголосний *-л'* — і *Теребовь* + *-*jb* > *Теребовль*, див. аналогічні назви *Путиель*, *Ярославль*. Первісне значення топоніма "Теребовль (дворь, замок...)", тобто "дворь Теребова". У зв'язку з тим, що, починаючи з княжих часів аж до війни, в усіх україномовних писемних пам'ятках послідовно вживався відтопонімний прикметник *теребовельський*, пор. *теребовельський* (1386 Р, 30; 1882,

¹ Відзначивши, що Теребов є сином Тереба, Я.Галічер, отже, вважав, що цей антропонім утворений за допомогою суф. *-ов* (>*-ів*).

² Який зміст укладав автор у поняття "структурно-формальний формант", важко сьогодні збагнути. Відомо, однак, що у будь-якій назві немає формальних, беззмістовних компонентів. Кожен елемент слова не-се в собі певне граматичне, словотвірне або ж лексичне навантаження.

Шем., 188), вважаємо, що доцільно вживати для назви сучасного району його давню форму — Тербовельський район.

Микулин — місто Галицької землі, знаходилося біля р. Серет (л. Дністра). Уперше згадується в Лаврентіївському літописі під 1144 р.: поуверни ему [Ізяславу] Всеволоді Оушицю й Микулинь (ПСРЛ I Лавр., 312), *ср±* тоша й бояре Галичкїи й Володимерьстни оу Микулина на р'ѣа ірѣе Сєре-гѣе (1202 ПСРЛ II Ип.,717). Останній запис в літописі спричинився до того, що практично усі дослідники давньоукраїнської топонімії та, зрозуміло, місцеві і краєзнавці одноставно ідентифікують названий вище Микулин із сучасним селищем міського типу Микулинцями, що локалізуються на р. Серет південніше Тернополя (ЕС, 88; Нер., 88). З Микулинцями утотожнює літописний Микулин також перекладач та автор коментарів до "Літопису Руського" (К., 1989) Л.Махновець (ЛР, 558).

За глибоким нашим переконанням утотоження літописного Микулина і смт. Микулинці не має переконливих аргументів. Ця ідентифікація суперечить таким двом факторам: *по-перше*, при монографічному дослідженні ойконімів України на **-івці**, **-инці** XIV-XX ст. нами не було виявлено жодного випадку, щоб давніший ойконім на **-ов** (>—**ів**), **-ин** згодом був замінений однойменною назвою на **-івці**, **-инці**, у той же час у кільканадцяти випадках давніші назви на **-овци**, **-инци** сьогодні вживаються з суфіксами **-ів**, **-ин**, напр.: у XVI ст. Сковятинци - тепер Сков'ятин (Гр.), у XV ст. Румкошовци — тепер Румкошів (Хм.), у XVI ст. Трояновци — тепер Троянів (Жт.) та ін.; *по-друге*, на високому лівому березі р. Серет при стику рік Гнізна і Сороцька знаходиться місцевість Микулин, що входить до складу сіл Скоморохи, Сущин і Козівка [2, 127], якщо тут, на названій місцевості Микулин, буде виявлено давньоруське городище або місце поховань того часу, то ідентифікація літописного Микулина з однойменною місцевістю, яка знаходиться порівняно недалеко від р. Серет, стає цілком реальною. Першою ж згадкою смт.Микулинці можна буде вважати 1444 р.(AGZ XII, 129). Важливо, що від першої своєї фіксації і аж до кінця XVI ст. Микулинці, які локалізуються на правому низькому березі Серета, постійно іменуються селом. Щойно в 1595 р. король Зигмунд III дозволив Ганні Синявській заснувати на місці села однойменне місто з наданням йому магдебурзького права та звільнення його мешканців на 10 років від сплати податків. Власниками Микулинців згодом були також Зборовські, Конєцьпольські і нарешті Потоцькі. Людвика Потоцька збудувала в 60—х роках ХУІІІ ст. в цьому містечку відомий тут палац [3,125].

Шумськ смт., у минулому центр удільного князівства, розташоване в межиріччі рік Випія та Кума (п.Вилії, л.Горині, П.Прип'яті). Уперше назва цього поселення згадується в Лаврентіївському літописі під 1149 р.: Володимирко приступать бѣше.-к *Шюмьску* (ПСРЛ I Лавр. 323); Изяславъ...посла...посадники...въ Бужескъ.въ *Шюмескъ* ві Тихомль.оу Вигошеві (1152 ПСРЛ II Ип. 454); Данило переидеть р^ коу Велью. на *Шоумьскъ* (1232 ПСРЛ II Ип. 767) Городище княжого Шумська виявлено археологами між сс. Бриків і Онишківці на південно-східних околицях сучасного міста.

У дотеперішніх дослідженнях давньоруської топонімії назва Шумськ виводиться від праслов'янської загальної назви *шума* "листва, ліс" пор. болг. Шума "листва, ліс", схрв. шума "ліс; сухе дерево" (Фасм. ІУ, 487; Нер. 189; ЕС, 175), і суф. **-ськ** з релятивним значенням. О.Стрижак припускає, що цей ойконім, можливо, утворено від якогось гідроніма типу *Шума*, *Шумок*, *Шумки* *Шумейки*, які нібито вживаються в басейні Дніпра (ЕС, 175), але, на жаль, в найближчому оточенні Шумська сьогодні немає жодного з названих гідронімів. Якщо погодитись з тим, що ойконім Шумськ походить від апелятива *шума* "ліс" і релятивного суф. **-ськ**, то, *по-перше*, цей апелятив повинен був вживатися і в давньоукраїнській мові княжого періоду, але ні словник І.Срезневського, ні "Словник староукраїнської мови" (К., 1977-1978), ні будь-які інші писемні пам'ятки східних слов'ян не фіксують цієї лексеми; *по-друге*, в топонімії східних і західних слов'ян існували б хоча б кілька однойменних або однокоренових ойконімів, а вони взагалі відсутні; наявність однойменного села Шумськ у Сумській області

³ Коли б Микулинці раніше мали статус міста і з якихось причин утратили його, то в привілеї короля було б зазначено про відновлення статусу міста та надання йому магдебурзького права

це результат перенесення назви населеного пункту з Західної України у Східну; *по-третє*, в східнослов'янській ономастиці, як відомо, ойконіми на *-ськ* не утворювалися від загальних назв, а лише від назв рік, пор. Бузьк/Бужеськ — р.Буг, Курсь — р.Кура, Сновськ — р.Снов, Турійськ — р.Турія і под. Виведення ж ойконіма Шумськ від загальної назви *шума* — "ліс" вважаємо неприйнятним ще й тому, що на цих густозапіснених у минулому теренах ліс (= шума) не міг бути примітною, мотиваційною ознакою місцевості (це не степова частина України), щоб за нею можна було називати цей населений пункт. Враховуючи сказане вище, ми переконані, що Шумськ утворено від найменування якогось гідрооб'єкта типу *Шум, Шума, Шумок* чи под. За допомогою релятивного суф. *-ськ*. Тепер об'єкт з такою назвою біля Шумська не простежується, але це міг бути якийсь потік, який сьогодні зник чи його перейменовано, або ж так називалася частина сучасної Виплі. Нарешті, що теж є цілком імовірним, теперішня р. Кума у час виникнення Шумська могла називатися *Шума* (від *шум, шуміти*), але згодом, під впливом народноетимологічної асоціації з апелятивом *кума*, почала називатися Кума.

Вигошів, місто, що існувало на території Погорини, більшість дослідників ідентифікує його з сучасним с.Вишгородок (у селі збереглися залишки давнього замку) у Ланівському районі (4, 41; ЛР, 543; ЕС, 38). Вперше назва його засвідчена в Іпатському літописі під 1152 р.:

Изяславъ...посла посадники...ві городы... въ Шюмескъ. въ Тихомль.оу Выгошеви (ПСРЛ П Ип, 454), проте воно існувало як місто набагато раніше, оскільки уже в середині XI ст. від назви цього поселення засвідчений в літописах катоїконім (найменування людей за назвою населеного пункту) — вигошевці: б'ѣс ша оу него Берестьяне, Пиняне, *Выгошевици* (1097 ПСРЛ I Лавр. 271). На жаль, нам не відомо, з якого саме року чи століття і з якої причини замість назви Вигошів почала вживатися назва Вишгородок (Вишгородка), але в актових книгах Кременецького земського суду з 1579 р. вживається форма Вишгородка, а в 1595 р. — Вишгоро док (I I, 67,138);

Первісний варіант назви поселення Вигошів, на думку польського ономаста С.Роспонда, походить від антропоніма *Вигош, який утворено від апелятива пол. *waga* "старий собака", пор. wuzet < wue "вити" (4, 41). Подібно визначає етимологію цього ойконіма і А.Корепанова (ЕС, 38), а В.Нерознак припускає, що ойконім утворено від "попооснови

*Вигош, але з розчленуванням на префікс *ви-* і корінь *гош-*" (?) він виводить від російського дієслова *готовить* "готувати, берегти" (Нер., 53). Жодне з наведених вище пояснень не вважаємо прийнятним.

Ойконім Вигошів — це відантропонімне утворення з посесивним суфіксом *-ев(>-ів)*. Твірною основою його послужило давньоукраїнське ім'я *Вигош, що є усічено-суфіксальним варіантом давньослов'янського композитного антропоніма **Видогость** або ***Видгость**, пор. ст.чес. Vidhost (<vid / вид —"видіти" і -host — "чужинець" — Sv., 76,90), див. ще Видимирь, Видославь (Мор. 38). Ім'я *Вигош виникло внаслідок усічення кінцевого елемента -до першого члена і кінцевого елемента -ст- другого члена ком-позитного імені та долучення до утвореного таким чином деривата демінутивного суф. *-ош*, який часто оформляв відкомполітні імена в давньослов'янських мовах, пор. Драгошї, Милошї, Радошь (Мор. 78, 124, 164). Не виключено, що ім'я *Вигош могло бути утворене і від ком-позитного імені

*Вышегость, пор. Вышеборї, Вышевить і под. (Мор., 53). Первісне значення "Выгошеви (дворь, замок...)", тобто двір Вигоша.

Сучасна назва поселення в семантичному відношенні успадковує давнішу;

Вишгородок — це "городок Виша", а не, як пояснюють краєзнавці, "вишний городок" > вишгородок > Вишгородок.

Збараж, місто розташоване на р.Гнізна (л.Серету, Л.Дністра). У найдавніших пам'ятках найменування міста фіксується в різних варіантах, нерідко відмінних від сучасного її звучання:

Лестько воева.-около *Збыража (збаряжа)* (1214 ПСРЛ П Ип. 730). Документи поч. XV ст. засвідчують уже сучасний варіант назви — Збараж: Дмитрь Збаражї й Виш-невецї збудоваль (1401 ЕС, 151); князю Василью остался городъ *Збаражь* (1463 AS I, 54); подъ *Сборажемь* (1654 Ак. ЮЗР X, 694). Зміну кореневого -й- у найдавнішому варіанті назви на -а- у пізніше фіксованих її варіантах ми схильні пояснювати наслідком регресивної асиміляції в системі

голосних: *Збыражь* > *Збараж*, подібно як *горячий* > *гарячий*, *кожан* > *кажан* і т. д. У документах XVII ст. засвідчено варіант цієї назви з кореневим -о- в першому складі: подь Сборажемь (1654 Ак. ЮЗР X, 694). Якщо цей варіант ойконіма кваліфікувати як проміжний між Збыграж і Збараж, то наступна зміна Збораж (Сборажь) на Збараж має підтвердження як у наведених вище апелятивах, так і в ряді інших, напр.: багатство, калач, качан і под.

Назва міста Збараж, на думку дослідника давньоруської ономастики В.Нерознака, походить від праслов'янського *Бага* "болото", пор. укр. *бар* — "мокре місце між горами" (ЕСУМ 1,136) і префікса з- (Нер. 76), однак він не вказує, яке словотвірне значення виражали у цьому випадку преф. з- і суф. -аж, а також ойконім в цілому. Відомий російський ономаст В.Никонов услід за польським краєзнавцем Я.Сташевським (9, 345) вважав, що ойконім Збараж походить від імені (на жаль, не вказав, від якого саме) та суф. -еж (Ник. 145). Ні перша, ні друга етимологія не можуть бути прийнятними, оскільки цей топонім не утворювався ні від апелятива, ні за допомогою преф. з- та суф. -аж чи -еж. Українська дослідниця Л.Масенко цілком слушно пише, що назва міста Збараж походить від давньосло-в'янського композитного імені *Сьбырадъ*, *Сьбарадъ* (доцільно було б ще додати, що з початковим дзвінким приголосним з— Д.Б.) і посесивного суф. -*jb (ЕС, 151). Свого часу С.Роспонд теж вважав, що ойконім Збыражь (Збаражь) — це посесив на -*jb від особового імені *Збырадъ*, *Збарадті* (4, 75). Ім'я *Збырадъ* не фіксується в жодному з відомих нам ономастиконів, однак його існування підтверджують композитні імена з такими ж компонентами, пор. *Збиеай*, *Збилють*, *Збиславъ* (Мор. 88) або *Радславъ*, *Люторадъ*, *Миорадъ* (Мор. 116, 124). Можливо, як припускає М.Худаш, компонент *Зби-* походить від *Изби-* — "убувати, убути" (6, 124), пор. *Зборъ* < *Изборъ*, а другий компонент *-рад* — "радий, турботливий; рада; працювати, діяти" (Мор. 79). Після приєднання суф. -*jb до основи імені, фінальний приголосний —д, у відповідності з фонетичними законами давньоукраїнської мови, змінився на -ж: (*И*)збирадъ + -*jb > (*И*)збиражь > *Збираж* > *Збараж*. Первісне значення "Збиражь (дворь, замок...)".

Моклеков, місто знаходилося в Галицькій землі. Автори ЕС локалізують його на теренах між Тереховлем і Збаражем (ЕС, 89), а Л.Махновець вважає, що це місто знаходилося на околиці с. Біла Чортківського району в урочищі Мокляки, де виявлено три давньоруські городища (ЛР, 559). Уперше м. Мокляков засвідчене в Іпатському літописі під 1211 р.:

Лестько.-воева около *Моклекова* й Збыража (ПСРЛ II Ип. 730). На жаль, нам не вдалося виявити інших, пізніших фіксацій цієї назви в писемних пам'ятках, тому обмежуємося лише однією літописною згадкою та локалізацією Л.Махновця.

З приводу походження цієї назви в ономастичній літературі існують різні думки. Польський ономаст С.Роспонд зараховував цей ойконім до посесивів на -ов, але не визначав його твірної основи (4, 76). В.Нерознак чомусь писав, що назву цього поселення утворено від "топооснови *Моклек-*, яка походить від українського апелятива *моклак* (укр. діал. *моклек* — Д.Б.)— "мокра низовина" і суфікса приналежності -ов (Нер., 109). З цього пояснення автора випливає, що апелятив *моклак*(?) здатний виражати присвійність. Зрозуміло, що запропонована етимологія є абсолютно непринятною. Цілком слушною вважаємо етимологію цього ойконіма, яку запропонувала Л.Масенко — назва поселення *Моклеков* походить від імені *Моклак*, пор. Губа Моклоковъ (Мор., 66), і суф. -ов із значенням приналежності, див. ще прізвище *Моклок* (XVI ст.), *Маклаков* (БА II, 269). Первісне значення "Моклековъ (дворі, замок...)".

Місто *Крем'янець*⁴, сучасним офіційним варіантом його назви вважається Кременець, розміщене над р. Іква (п. Стиру, п. Прип'яті) і знаходиться в оточенні невисоких зі стрімкими схилами гір, кожна з яких має свою назву: *Воловиця*, *Замкова*, *Сичівка*, *Черча* та ін. (географи іменують ці вершини Кременецькими горами). Найвища з них *Замкова* (403 м.) називається ще *Княжа* або *Бона*. Вона домінує над містом, на ній знаходився неприступний колись замок, що витримав 1226 р. облогу військ угорського короля Андрія, а в 1240 р. — татаро-монгольських

⁴ У літописах і найдавніших писемних пам'ятках, а також довоєнних україномовних довідниках і в усному мовленні ця назва майже завжди звучить як *Крем'ярець* і прикметник, утворений від ойконіма, - крем'янецький-Тому доцільно, вважаємо, повернути місту його давню назву.

орд на чолі з Батиєм і тільки татарські орди під керівництвом воєводи Куремси вперше в 1261р. здобули замок і спустошили місто.

Найпершу згадку про це місто знаходимо в Іпатському літописі під 1226 р. — хоча рештки тутешнього замку датуються вже IX ст.(3, 96): приде [Мстислав] ко *Кремляню* й биша подь *Кремляне(м)* (ПСРЛ II Ип. 748); видиві же хан [Батий] *Кремляньць* й градъ Данилові...й отиде отъ нихі (1240 ПСРЛ II Ип.786); а *Кремлянець* держати Юрью Наримоньтовичю (1352 Р, 6); придалі король въ державу Свидригайлови...7фьліяне^ (1401 ЕС, 73) та ін. У краєзнавчій літературі побутує думка, що перша згадка про м. Крем'янець походить з 1076 р., але, на жаль, вона не підкріплюється писемними пам'ятками. В той же час дані археологічних досліджень свідчать, що на Замоквій горі уже в перші століття н.е. існувало поселення.

Назву м.Крем'янця окремі дослідники виводять від апелятива *креміль* "твердий камінь" (Ник. '215; ЕС, 73), насправді ж її слід виводити від прикметника *крем'яний* і субстантивуючого суфікса *-ець*. Первісно *крем'янець* "крем'яна, камениста ділянка землі", а згодом — "замок чи город" на каменистому ґрунті, камені".

Крем'янець — давній і один з найбільших культурних центрів Волині. В ньому ще в 1630 р.було засновано школу й створено друкарню. З цим містом пов'язана творчість багатьох діячів української та польської культури — Ю.Словацького, М.Вериківського, У.Самчука та ін.

До найдавніших назв поселень Тернопільщини, які вперше фіксуються давньоруськими літописами, належать ще Гарбузовичі (Ярбузовичи) і Стожок. Перше поселення знаходилося в Галицькій землі, дослідники локалізують його на місці сучасного села Гарбузів Зборівського району на р.Правий Серет (п.Серету, Л.Дністра) недалеко від літописних Плісниськ (ЕС, 18). Уперше поселення засвідчене в Іпатському літописі під 1232 р.: Даниль же поиде со братомі й ео Олександромъ ГьГьсьнскоу й пришедь взя й подь *Арьбуозовети (ярьбузовичи)* й великъ ПЛА (н) прия обратиа во Володим^рь (ПСРЛ II Ип. 770).

На думку Л.Масенко, ойконім утворено від патроніма *арбузовичі* (нащадки чи піддані Арбуза), пор. Арбузьев (ЕС, 18). Ми схильні думати, що найдавніший варіант цього ойконіма звучав, можливо, **Ярьбудовети* і по ходив від патроніма *ярьбудовичі*, мотивованого антропонімом **Ярь-будь*, пор. *Пробудь* (Мор. 212), але згодом, за асоціацією з апелятивом *(г)арбуз*, цей ойконім почав звучати і передаватися як Арбузовичи.

Місто **Стожок**, найімовірніше, знаходилося на місці сучасного села Стіжок Шумського району (ЕС, 145; ЛР, 570), тут же лежить і місцевість **Замок**. Уперше назва цього поселення фіксується в Лаврентіївському літописі під 1261 р.: Левъ розмета⁵ Даниловъ й *Стожець* (ПСРЛ II Лавр. 786); Рачьша же изнаиде Мьстислава во *Стожьць'б* (1288 ПСРЛ II Лавр. 912)., Власноручно зруйнована фортеця в наступні роки і десятиріччя не відбудовувалася, а тому про Стіжок як місто не згадують більше ні пізніші літописи, ні інші писемні пам'ятки. В актових книгах Кременецького земського суду ХУІ ст. знаходимо лише запис з 14.ХІ. 1544 р. про розмежування земель в селах Записецьке і Стожецьке (II, 106).

Ойконім Стіжок походить від давньоукраїнської загальної назви *стожокъ* — "межовий знак, стіжок" (ССУМ II, 388) і виник, очевидно, шляхом метонімічного перенесення назви примітного географічного об'єкта на найближче розміщене поселення.

Вище ми розглянули усі назви населених пунктів Тернопільщини, зафіксовані в давньоруських літописах до XIV ст., але свідомі того, що у визначений період на досліджуваних теренах існувало значно більше населених пунктів. На той час, зрозуміло функціонували ті поселення, назви яких належали до праслов'янських топонімічних моделей. В ойконімії Тернопільщини вони репрезентуються предусім дериватами на *-*jb*: Бучач, Жизномир, Урмань і Ярослав (тепер с.Жабинці). Зупинимося на них докладніше.

Бучач, місто розміщене на р. Стрипа (л. Дністра). Вперше назва його фіксується писемними пам'ятками з 2-ої половини XIV ст., хоча виникнення самого поселення можна датувати щонайпізніше X-ХІ ст.: *Buczacz* (1379 AGZ V, 18); ізь *Бучя(ч)* (1420 ССУМ I, 133); з *Боучача* (1434, 1458 Cost. II, 664,814). У рукописних пам'ятках ХУІІ ст. фіксується ця назва з означенням Великий: opp. *Buczacz Magni* (1660 ЦДІА, ф.5, оп.2, фас.1, арк.16). Можливо,

⁵ "Розмета" - власноручно, на вимогу Батия, зруйнував.

означення великий писар ужив для того, щоб розмежувати власне місто Бучач від тої його частини, яка належала до Бучача, але була десь на околиці, бо в рукописних документах XVII ст. разом з м. Бучач фіксуються як його частини ще G6ra i Gora Buczacka (1661 ЦДІА ф.5, оп.2, спр.152, арк.887).

Назва Бучач, вважаємо походить від давньоукраїнського імені **Бучакь**, що є усічено-суфіксальним варіантом якогось композитного давньо-слов'янського імені з компонентом Бу(д)-, Бу(т)-, пор. Будивои, Будимирь, Бутовить і архаїчного посесивного суфікса **-*jb**: **Бучакь** + **-jb** > **Бучач**. При приєднанні суфікса **-*jb** до фінального **-к-**, останній змінювався на **-ч-**. Антропоніми з суфіксом **-ак**, що утворювалися від давніх композитних імен, широко представлені як в українській, так і в інших слов'янських мовах, пор. Берак < Беривои, Будаць < Будивои, Милаць < Милославь і ін.(Мор. 122), ст. чее. Dobrak < Dobroslav, Hodak < Hodimir, Hostak < Hostislav (Sv. 133) Ім'я *Бучак могло виникнути в результаті спершу усічення першого компонента **-д-**, **-т-**, а потім до збереженої частини першого компонента Бу-додушено 2-го компонента композитного імені **-вои** (<Будивои), **-вит** (<Бутовить) чи **-мир** (<Будимирь) у названих композитних іменах разом з фінальним приголосним **-ч-**, який, ; найімовірніше виражав на той час демінутивність, пор. ст. чее. Buc-<(Budimir), Dasa-<(Dabiziv), Cuc-<(Cudomir) (Sv. 138), дукр. Бач (<Баломирь або Балосинь), Боичь (<Бойведь) та под.(Мор. 7-165). Згодом до цього варіанта імені був доданий патронімічний суф.-ак, звідси Буч+ак > Бучакь .

Менш переконливою видається нам етимологія ойконіма Бучач, запропонована ¹ М.Худашем (6 ,98-99) — за допомогою **-*jb** від особової назви *Бучайко, яка могла бути утвореною від антропоніма *Бучай, що є усіченим варіантом слов'янського композитного імені

-Богучай, пор. Boleeaj, Dobrosaj (Sv., 73) Після приєднання суф.-*jъ до основи імені

-Бучайк(о), кінцевий приголосний **-к-**, палаталізуючиє, змінився на **-ч-**, а кореневий і початковий приголосний 2-го компонента **-й-** занепав (6 ,98-99). Дослідник, на жаль, не і визначає, якою була причина цього занепаду приголосного. Первісне значення назви "Бучачь (двор-ь, замокь...)"

Жизномир, давніше місто, а тепер село Бучацького району коло р.Стрипа (л.Дністра).

Уперше його назву зафіксовано в документах початку XV ст. в формі Szysnomirz (1427 ZDM

VII, 228) з оглушенням початкового дзвінкого приголосного **-ж-** до його глухого відповідника

-ш-; в іншому записі з XV ст. засвідчений варіант назви з голосним **-о-** на місці давнішого редукованого **-ь-**: Zysonomirz (1457 AGZ XII, 247). У польськомовних джерелах з XVII ст. нерідко спостерігається фонетичний запис назви з оглушенням фінального приголосного **-rz-** до **-sz-**: Zisnomysz (1578 ZD 18/1, 87), а документи XVII ст. засвідчують варіанти назви з кореневим **-і-** у другому компоненті замість давнішого **-у-**; Zyznomir (1669 ЦДІА ф.5, оп.2, фас.1, арк.44), Zyznomirz ad Buczacz (1670 ЦДІА ф.5, оп.2, спр.1, арк.83).

Назву Жизномир утворено від давньослов'янського композитного антропоніма Жизномир, пор.ст. чее. Ziznomir (Sv., 93), за допомогою посесивного суф. **-*jb**; у польськомовних джерелах фінальний м'який **-р** передавався через **-Г2-(=ж)**. Превісне значення назви "Жизномир (дворь, замокь...)"

Урмань, село на р. Гнила Липа (л. Золотої Липи, л. Дністра) Бережанського району. За свідченням Я.Залеського (10, 173), цей ойконім уперше фіксується в документах кінця XIV ст., однак автор не подає ні джерела цієї фіксації, ані тодішньої форми топоніма. Першу фіксацію назви цього поселення ми виявили в писемних пам'ятках XV ст. у відмінному від сьогоденного звучанні (з протетичним **-г-** і кореневим **-о-**): Nerman (1445 AGZ II, 123). Пізніші джерела фіксують цей ойконім з протетичним **г-** або без нього, але завжди з кореневим

-у-: in Hurman (1489 ACL 11,2132), de Hurman (1491 AGZ XV.2144), de Urman (1498 AGZ XV, 982). Про давність цього поселення і відповідно його назви свідчить той факт, що уже в 2-ій пол. XV ст. від назви містечка Урмань (Гурмань) було утворено наймення шляхтича Івана

⁶ На апелятивному рівні деривати з суф. **-ак** здатні виражати: а) носіїв певної ознаки (біляк, голяк, дивак, співак); б) назв осіб за місцем перебування, походження (подоляк, земляк, поляк) та ін. (5, 115).

Урманського: *Johannem Нщ-manski...de Hurmayn* (1494 AGZ XV, 24). Щоб від назви поселення могла утворитися особова назва, воно мусило бути загальновідомим, важливим населеним пунктом. З XIX ст. в джерелах послідовно фіксується лише назва Урмань (1882 Шем. 18) без протетичного приголосного.

Ойконім Урмань походить від давньослов'янського (давньоукраїнського) композитного імені Урмань (Вес. 333) і посесивного суфікса *-*jb*, завдяки якому фінальний приголосний основи імені *-н-* став м'яким. Антропонім Урман утворено від компонента *Ур-*, який за Ф.Міклошичем означає "пан, *dominus*" (Мор. 86) і наявний у відкомполітичних іменах *Ур-мень* (Вес., 333), *Уромь*, *Урошь* (Мор., 197), та компонента *ман* - "мани-ти, обіцяти; обдурювати" (Мор., 72; Sv., 78). Антропонімічні компоненти з початковим *У-* є відносно частими в композитних слов'янських іменах, пор. *У-* (*Устои*, *Угъхъ*); *Уби-* (*Убиславъ*, *Убичествъ*); *Уне-* (*Унебожі*, *Уневить*, *Унеславъ*) та ін. (Мор. 196). Компонент *Май-*, *-ман* може вживатися як першим, так і другим членом композитних імен, напр.: *Маниславъ*, *Маньеуръ*, *Радмані*, *Рахманъ* (Мор. 118, 167). Від давньослов'янських чи давньоукраїнських композитних і відкомполітичних (гіпокористик) імен, другим компонентом яких виступає *-ман*, утворено цілий ряд назв поселень України, напр.: *Єсманъ* (См.), *Кіцманъ* (Чв.), *Корманъ* (Чв.), *Уманъ* (Кв.), *Цуманъ* (Вл.) та ін.

Ярослав, давніше місто, а згодом село, яке з XVI ст. називається Жабинці, на р. Нічлава (л. Дністра) Гусятинського району. В історичних документах назва цього поселення вперше фіксується в XV ст., але відразу з означенням Старий: *Stary Jarostew* (1469 ZD 18/1, 53), що свідчить: 1) про існування на той час не одного, а двох однойменних поселень; 2) що до середини XV ст. це поселення проіснувало уже тривалий час, тому й почало іменуватися Старим Ярославем. В інших документах XV ст. і наступних віків виділений населений пункт" має статус села і вживається без будь-якого означення: *Jaroslav* (1471 AGZ XII, 345; 1542 AGZ XIX, 164). З 2-ої половини XVI ст. це село починає іменуватися подвійною назвою *Jaroslav alias Zabince* (1565 AGZ XIX, 184), а сьогодні вживається лише друга частина цієї назви — Жабинці. Зміна назви поселення відбулася, очевидно, внаслідок зруйнування колишнього міста Ярослав, яке, втративши статус міста, згодом не змогло його відновити.

У найдавніших україномовних пам'ятках назва цього населеного пункту, відповідно до законів давньоукраїнської мови, звучала, очевидно, з м'яким кінцевим *-ль*. Документи, писані латинською чи польською мовами, не фіксують цього палатального приголосного. Давній ойконім Ярославль утворено від слов'янського композитного імені Ярослав за допомогою посесивного суфікса *-*jb*. Первісне значення "Ярославль (дворь, замок...)". Новітня назва походить від патроніма *жабинці* (нащадки чи піддані Жаби).

Вище ми розглянули лише окремі назви найдавніших населених пунктів Тернопільщини, одні з яких зафіксовані ще давньоруськими літописами, інші — різними писемними пам'ятками XIV-XV ст. Другу групу репрезентують найархаїчніші в слов'янській ойконімії утворення на *-*jb*; виникнення цієї моделі назв ономасти одноставно відносять до праслов'янського періоду. У межах першої групи ойконімів домінуюче положення, як і слід було очікувати, займають деривати на *-*jb*. Твірними основами їх виступають давньослов'янські (давньоукраїнські) композитні та відкомполітичні імена.

Наявність в ойконімії Тернопільщини відносно значного числа назв поселень, що фіксуються ще давньоруськими літописами, а також назв на *-*jb*, однозначно свідчить про архаїчність заселення території Тернопільщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кременецький земський суд. Описи актових книг, вип. 1-3. — К., 1959-1965.
2. Купчинський О.А. Микротопонимия как источник исторической географии // Вопросы географии, т.70. Изучение географических названий. — М., 1966. — С. 126-130.
3. Мацюк Орест. Замки і фортеці Західної України. Мандрівки історичні. — Львів, 1997.
4. Роспонд Станіслав. Структура й стратиграфія древнерусских топонимов // Восточнославянская ономастика. — М., 1972. — С. 9-89.
5. Синявський Олекса. Норми української літературної мови. — Львів, 1941.

6.Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських Карпатських і Прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення).—К., 1991.

7.Haliczer Jan. Słownik geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych.—Tamopol, 1935. 8-Rudnicki Jarostaw. O nazwie miejscowej Trembowla // Język polski, r.XXII, 1937.—S.134-140. 9.Staszewski Jan. Słownik geograficzny. — Warszawa, 1959. 10. Zaieski Jan. Nazwy miejscowe Tamopolszczyzny. — Wrocław etc., 1987.

Прийняті скорочення

а) Джерела

Ак.ЮЗР — Акта, относящиеся к истории Южной и Западной России. — СПб., 1863-1884.-Т. 1-13.

БА—Бірыла М.В. Беларуская ономастика.—Мінск, 1969.

Вее — Веселовский Б.С. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии. — М.,1974.

Гинк.— Гинкен М.Древнейшие русские двусловные личные имена и их уменьшительные // Живая старина. — СПб., 1893, вып.4. — С. 400 - 461.

Гр. — Словарь української мови. Уклад...Б.Грінченко. — К., 1907 — 1909. — Т. 1—4.

ЕС — Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. — К., 1985.

ЕСУМ — Етимологічний словник української мови. — К.,1982 — 1987. — Т.1-3.

Ж — Жерела до історії України-Руси. — Львів, 1895 — 1903. — Т. 1-7.

ЛР — Літопис Руський. — К., 1989.

Мор. — Морозкин М.Я. Славянский именослов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. — СПб., 1867.

Нер. — Нерознак В.П. Названия древнерусских городов. — М., 1983.

Ник. — Никонов В.А. Краткий топонимический словарь. — М., 1966.

ПСРЛ — Полное собрание русских летописей. Т.1-2. Ипатьевская летопись. Т. 1. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись.—М., 1962.

Р — Розов української грамоти XIV — перша половина —XV в. — К., 1928.

СМЛ—Словяно-молдавские летописи

Срезн. — Срезневский И.И. Материалы для еловаля древнерусского языка по письменным источникам. — СПб., 1893 — 1903. — Т. 1-3.

ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. — К., 1977 — 1978. — Т.1-2.

СУМ — Словник української мови. — К., 1970-1980. — Т. 1-11.

Фасм. — Фаемер М. Этимологический еловаля русского языка. — М., 1964 — 1969. — Т.1-4.

ЇУТІА — Центральний державний історичний архів у Львові.

Шем. — Шематизм...архієпископії греко-католицької Львівської на 1882 р.—Львів, 1882.

'ACL — Acta officii consistorialis Leopoliensis antiquissima.— Lwow, 1927-1930.

AGZ — Akta grodzkie i ziemskie. — Lwow, 1868-1935. — Т.1-24.

AS—Archiwum ksiazat Lubartowiczow Sanguszkow. —Lw6w, 1887— 1910. Т.1-7.

Cost. — Documentele Moldovenești mainte de Ștefan eel Mare, publicate de M.Costachescu. - Ja?i, 1931-1932.—V. 1-2.

Proch. — Prochaska Antoni. Materialyarchivalne, wyjete glownie z Metryki litewskiej od 1348 do 1607 roku. — Lwow, 1890.

SSNO— Słownik staropolskich nazw osobowych.Wroelaw etc.,1965-1985. — Т.1-7.

Sv. — Svoboda J. Staroceskajsobnii jmena a nase pnjmeni. — Praha, 1964.

ZDM —Zbior dokumentow matopolskich. — Wrocław etc., 1965-1976.

ZD —Zrodta dziejowe. — Warszawa, 1902. — Т. 18. — Cz. 1.

б) Назви областей

Вл. — Волинська Тр.—Тернопільська Жт. —

Житомирська Хм.—Хмельницька Кв. — Київська Чв.—

Чернівецька

см. — Сумська	
в) Інші скорочення	
арк. — аркуш	спр. — справа
л. — ліва притока	ст. чее.—старочеське
оп. — опис	ф. — фонд
п. — права притока	фас. — фонд
пол. — польське	
<i>Богдан Гінка</i>	

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЗНАЧЕННЯ

Найбільш важливою вихідною категорією, на якій базуються всі дослідження в області семантики, є категорія значення, яка за визнанням багатьох лінгвістів є центральною категорією лінгвістики.

Надзвичайна складність цього лінгвістичного феномена, яка виявляється вже в тому, що саме значення принципово не спостережуване, породила багато різних, інколи прямо протилежних, трактувань його суті - логічну, психологічну, біхевіористичну, структуралістську і т.д. Л.В. Васильєв наводить декілька десятків визначень поняття значення, а М.Г. Комлев робить спробу систематизувати погляди на значення і показує, що під цю категорію підводять різні, гетерогенні явища. Отже, через складність самого об'єкта загальноприйнятої точки зору на проблему значення в даний час немає. Очевидно, її й не може бути, оскільки проблема значення належить до лінгвофілософських проблем мовознавства і "відмінність філософських позицій в розумінні мови неминуче буде впливати на розуміння значення мовного знака" [1, 122].

Якщо детально проаналізувати наявні точки зору, то все розмаїття концепцій значення можна звести до двох основних - субстанційної і релятивістської.

Перша відмінність обох концепцій виявляється в оцінці ролі позамовних факторів-понять, предметів, світу дійсності у формуванні категорії значення.

Прихильники субстанційної концепції відводять позамовній дійсності об'єктивно необхідну роль. Значення слова ними розглядається як складне психічне явище, в якому виражається мислення і людські почуття. Найбільш повно і точно дана концепція виражена у визначенні А.І.Смирницького. Її відстоюють у своїх працях О.С. Ахманова, Р.А.Будагов, І.В. Арнольд, Д.Н.Шмельов та ін.

Однак, оскільки основа визначення значення слова є логічною (під субстанцією розуміється поняття), то серед субстанціоналістів відбуваються постійні дискусії, як відмежувати значення - категорію лінгвістичну, від поняття - категорії логічної. Одні вчені вважають, що значення і поняття збігаються (Л.С. Ковтун, Г.К. Колшанський), інші стверджують, що це різні явища (Е.М.Галкіна-Федорук, В.А. Звєгінцев), на думку третіх - вони знаходяться в єдності, що допускає як тотожність, так і відмінності (В.М.Солнцев). Правомірною в зв'язку з цим є, на наш погляд, точка зору Й.А.Стерніна, який стверджує, що коли мова йде про семантику знака, протиставлення поняття значенню не має характеру дихотомії:

поняття є частиною значення і воно однорідне із значенням у всіх своїх аспектах [2, 145].

Релятивістська концепція виключає залежність значення мовної форми від позамовних впливів і розглядає значення /при цьому лексичне і граматичне не розмежовуються/ як величину, яка утворюється тільки внаслідок різних відношень (реляцій) словесного знака до поняття чи до предмета, чи до інших знаків і не існує поза цими відношеннями. "Значення мовних одиниць існує не в людській свідомості, а в самих цих одиницях, - стверджує Л.С.Бархударов, - тобто, не у мозку людини, а в мовленні" [3, 55]. Подібне трактування значення міститься в працях Ю.Д.Апресяна, М.П.Муравицької, А.Чикобави та ін.

Наступна відмінність між обома концепціями проявляється в тому, як ними тлумачиться "структура в її взаємодії з категорією значення" [4, 119].

Прихильники релятивістського напрямку, виключаючи позамовну залежність, вирішальну роль в цьому процесі відводять відношенням і зв'язкам елів на синтагматичній і пара-